

Kirjallisuutta

Menneiden polvien elämänviisautta

Vanhan kansan sananlaskuviisaus. Suomalaisia elämänohjeita, kansanaforismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544—1826. Koonnut ja järjestänyt MATTI KUUSI, kuvittanut HELGA SJÖSTEDT. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo—Hki 1953. VIII + 539 sivua.

Syyskuussa vuonna 1827 raivonnut Turun palo, joka muutti tuhkaksi Porthanin hartaasti ja menestyksellisesti vaaliman yliopiston kirjaston kirjoinen käsikirjoituksineen, oli armotoman tuhoisa varhaisille kansanrunouskokoelmillemme; niiden sisällystä, jonka tunteminen olisi tutkimukselle verrattoman tärkeää, on sen jälkeen etupäässä vain arvailtu ja ainoastaan osittain selvitetty painetussa kirjallisuudessa esiintyvien enemmän tai vähemmän satunnaisten sitaattien ja viittausten sekä eräiden säilyneiden jäljennösten nojalla. Järjestelmällisiin yrityksiin näiden kokoelmien tai edes niiden tiettyjen laajahkojen osien rekonstruoinemiseksi ei tähän mennessä vielä varsinaisesti ole ryhdytty.

Palaneeseen kansanrunousarkistoon — tätä nimitystä voitaneen käyttää sen perusteella, mitä sen kokoomuksesta ja laajuudesta tiedetään — sisältyi muun ohessa joukko arvokkaita sananparsikeräelmiä: monen miehen kartuttama Porthanin *Proverbiale Fennicum*, Gananderin sananlaskukirjan käsikirjoitus, vanhemman Sakari Topeliuksen kokoelma ja lukuisia muita; juuri vilkkaan harrastuksen kohteena olleen ja suhteellisen helposti muistiinpantavan sananparsiston kohdalta arkisto ilmeisesti oli ajan oloihin katsoen täydellinen, niin runsaslukuinen kuin juuri tämä perinteen laji onkin. Kun nyt puheena olevan teoksen julkaisija on ottanut tehtäväkseen selvittää,

mitkä olivat ne sananparret, joita Suomen kansa käytti elämänohjeinaan sinä aikana, jolloin vanha Turku vielä oli maan pääkaupunki, hänen tehtävänsä ei suinkaan ole ollut vähäinen, koska päälähdettä ei enää ole. Onneksi kuitenkin apuneuvoja tähän suureen selvitysohjon on ollut käytettävissä enemmän kuin esim. muinaisrunojen, loitsujen tai sanottakoon vaikka tarinoiden kohdalta olisi; tämä on tehnyt työn mahdolliseksi, vaikka ei suinkaan sitä vähentänyt. Mikael Agricolasta lähtien lukuisat kirjoittajat ovat sirotelleet sananparsia teoksiinsa: antoisina lähteinä dosentti Kuusi mainitsee mm. kerääjänäkin tunnetun Tammelan kirkkoherran Laurentius Petri Aboituksen, Juhana Wegeliuksen, Mattias Salamniuksen, J. H. Hoppiuksen, Gabriel Calamniuksen, Kristfrid Gananderin — jonka painamatta jäänyt suuri sanakirja myös on ollut erittäin tärkeä —, Paavo Korhosen, Reinhold von Beckerin kirjoitukset ja runotuotteet. Julkaisija toteaa kumminkin, että vanhimman sananparsistomme tuntemus jäisi sängen hataraksi ja yksipuoliseksi, ellei tällaisista tilapäisyhteyksistä poimittuja toisintoja olisi täydentämässä verrattomasti suurempi määrä varsinaisten sananlaskunkerääjien julkaisuissa tai käsikirjoituksissa säilyneitä suomalaisia sananparsia. Kysymyksessä olevista teoksista vanhin ja arvokkain on Hen-

rik Florinuksen v. 1702 ilmestynyt *Wanhain Suomalaisen Tawaliset ja Suoliset Sananlascut*, edelleen Jak. Juteinin varovasti käytettävä *Walittuja Suomalaisen Sanan laskuja* 1818 sekä C. A. Gottlundin *De Proverbiis Fennicis* 1818 ja *Otavan* I osassa oleva *Koettelemus* 1831, käsikirjoituksista tärkeimpiä tietyt Porthanin kokoelman lähteet ja siitä tehdyt poiminnot sekä ennen kaikkea C. H. Aspin keräelmät ja jäljennökset. — Pyrkinessään täydellisyyttä tavoitellen kokoamaan teokseensa kaiken sen sananparsiaineksen, joka on säilynyt meidän päiviimme Turun paloa edeltäneeltä ajalta, dosentti Kuusi on suorittanut perusteellisen työn, ja hän näyttää todella onnistuneen tehtävässään siinä määrin, että voitaneen yhtyä hänen arveluunsa, jonka mukaan julkaisusta ei puutu monikaan todella yleinen vanha sananlasku; kaikkiaan teos sisältää n. 11.000 primääritoisintona (ts. sellaisina, jotka eivät polveudu hänen tuntemistaan varhaisemmista lähteistä) 5.060 eri sananpartta. On huomattava, että kysymyksessä ei suinkaan ole ollut pelkkä koneellinen aineksen poiminta: julkaisija on suorittanut työhönsä yksityiskohtaisen analyysin määrittääkseen, mitä hänen keräämässään aineistossa esiintyvistä toisinoista on pidettävä primäärisinä, mitä sekundäärisinä, ja selvittääkseen niiden alkuperäislähteet, muistiinpanoajat ja muistiinpanopaikat siinä määrin, kuin tämä on ollut mahdollista; jokainen toisinto on varustettu lähdeviitteellä.

Kun julkaisija, niinkuin hän itse alkusanoissaan ilmoittaa, ei ole tieteen tahtoen jättänyt teoksestaan pois ainoatakaan ennen vuotta 1827 muistiinmerkittyä kansansananpartta, ei edes Raamatusta, antiikin kirjailijoilta tai muusta kansanrunoudesta periyviä 'sitaatteja', jotka joko kerääjä

on merkinnyt sananparsiksi tai joita on käytetty sananparsien tapaan, eikä kirjallisesti muotoiltuja vanhoja sananparsia, mikäli niiden pohjana on todennäköisesti ollut asianomaisen saarnamiehen, runoniekkan tai kerääjän tuntema primääritoisinto, mukaan on tietysti tullut joukko sellaista ainesta, joka ei ole kansanomaisista tai sitten ei itse asiassa lainkaan kuulu sananparsiin. Vanhat kerääjät eivät tietenkään ole olleet asiantuntijoita tietämään kaikkien muistiinpanemiensa lausemien todellista laatua. En siten olisi valmis uskomaan, että sellaisia loitsunkatkelmia kuin »Piru piiliä takoo pajassa ovettomassa, ilman ikkunattomassa» (s. 31), »Ota vihta vihdiköstä, koivu kosken notkelmasta» (s. 43), »Kussa on minun kyiset kintahani ja mun vaiset vanttuhuni, joilla mä kynnin kyisen pellon, käänsin pellon käärmehisen» (s. 75) tai loitsuun ja syntytarinanaan kuuluvaa »Pyy pyrähti, maa järähti» (s. 22) tai syntytarinasta koitoisin olevaa »Kyyhkysen kymmenen muna katos kahteen kananmunaan» (s. 341) tai kaskuihin liittyviä »Hyvä on yöllä yksin käydä, kuutamalla kuljeskella: rannat täynnä reitikoita, täynnä Reitikan tulia» (s. 164), »Kuu on kehässä, aurinko sapessa, maan kyntäjä maahan lyöty» (s. 209) tai arvoitusta »Äsken ämmä äänen nosti, koska kukkaro katosi» (s. 119), vain muutamia esimerkkejä mainitakseni, olisi käytetty sananparsina. Ei myöskään tunnu todennäköiseltä, että esim. »Täällä käypi häpiä niin kiuvan maan päälle, että — —» (s. 31), »Koska naapurin nurkka palaa, silloin oma vaarassa on» (s. 289) pohjautuisivat suomalaisiin sananparsiin tai että esim. Henrik Achreniuksen runomittaisen sadun säkeet »Kerran koira kohdattua lihamurun murkinaksi —» (s. 335) millään tavoin viit-

taisivat sananparteen. En kuitenkaan ole sitä mieltä, että julkaisija on käyttänyt liian harvaa seulaa ainesta valikoidessaan: on toki paljon parempi, että kokoelmassa on mukana mahdollisesti asiaan kuulumatonta ainesta kuin että siitä puuttuisi asiaan kuuluvaa; ja monesti rajankäynti on todella vaikeaa, usein mahdotontakin.

Teoksen jäsentely on erittäin mielenkiintoinen ja tähän mennessä meillä noudatetusta täysin poikkeava. Toisin kuin eräät tutkijat dosentti Kuusi on sitä mieltä, että tietyn yhteisön, tässä tapauksessa kansan, käyttämistä sananparsista on niiden kansainvälisyydestä huolimatta saatavissa varsin tehokasta valaistusta sen luonteen ja tapojen selvittelyyn. Hän lausuu todettuaan, että vanhan kansan elämäntapa ja elämäntutkimus on säilynyt pelkistyneimmillään sananlaskuissa, ja viitattuaan juuri mainitsemaani eriävään katsantokantaan: »Yksilön tai kylän tai kansan käyttämä sananparsisto ei ole vain yksityisten sananparsien summa vaan elimellinen kokonaisuus: minkään yksityisen sananparren tai sananparsiryhmän nojalla ei todellakaan ole pääteltävissä mitään ratkaisevaa kansan luonteesta tai tavoista; sen sijaan sananparsiston koko kirjava moninaisuus suo kansan kokonaiskulttuurin elimellisenä osana ja kuvastajana mitä otollisimman lähtökohdan kansansielun tutkijalle», ja hän ilmoittaa koko teoksensa syntyneen »halusta päästä käsiksi tuohon kaikkialla läsnäolevaan ja kuitenkin vaikeasti tavoitettavaan tuntemattomaan: suomalaisen elämäntyyliin, suomalaiseen kansanluonteeseen, nykyisyyden ja tulevaisuuden syvällä menneisyydessä piileviin alkuaiheisiin. Esivanhempiemme omalla suulla tämä kirja pyrkii osoittamaan, mitä he pitivät oikeana ja mitä vääränä, mitä he uskoivat ja

mitä epäilivät, mitä luonteenominaisuuksia ja käytöstapoja he ihailivat ja mitä halveksivat, mihin suuntaan he pyrkivät kasvattamaan nousevaa polvea ja missä valossa he näkivät herransa ja orjansa, peltonsa ja aittansa, leipänsä ja oluensa.» Tarkoituksenaan silmällä pitäen hän on ryhmitellyt aineksensa kymmenen »kirjan» — niiden otsikoita ovat esim. »Puhumisen taidosta», »Kurjuudesta ja yltäkylläisyydestä», »Järkiharkinnasta ja harhakuvitelmista» — puitteissa kahdeksataan ideapohjaltaan yhtenäiseen jaksoon, joiden kunkin alussa hän lyhyesti ja ytimekkäästi määrittää sen ajatuskannan, yleisen kokemuksen tai perinnäisen elämäntapa- ja tapojen kuvastavat. Niinkuin julkaisija itse toteaa, tällainen ryhmittäminen ei ole ollut lainkaan helppo suorittaa: on sananparsia, jotka yhtä hyvällä syyllä voitaisiin sijoittaa toiseen kuin toiseenkin ryhmään, ja monen kadonneen miljöönnä synnyttämän sananparren selitystä on nykyisin jo ollut vaikea löytää; kokoelmassa on todella satoja sellaisia sananparsia, joiden ymmärtäminen tuottaa vaikeuksia tämän hetken suomalaiselle, vaikka niiden tarkoitus ilmeisesti aikanaan on ollut aivan selvä. Dosentti Kuusi ei väitäkään sijoittaneensa kaikkia kokoelmansa sananparsia ehdottomasti oikeaan yhteyteensä, mutta sellaiset tapaukset kuin lauselman »Cudotan pandu (eli rakettu) cangas kylängin käviämild» (s. 261) julkaiseminen ryhmässä, joka on otsikoitu »Siinä pieni pisteleksen, kussa suuri käänteleksen» selitettynä »Kylänkävijäksi moitittu nainen saattaa hoitaa työnsä moitteettomasti» (vrt. toisaalta »Työtä on kankahan alkaessa, työtä kankaan loppuessa — kaikki keskiä kutoo, tuhmakin tupattelee», s. 190), näyttävät kuitenkin olevan harvinaisia. Käsittääkseni

menneen ajan suomalaisten elämänviisaus ja maailmaan ja sen oloihin suhtautumistapa tulee juuri kirjan rakenteen ansiosta valaistuksi niin selkeästi ja monipuolisesti kuin suinkin on ollut mahdollista.

Teokseen liittyy varsin perusteellista tutkimustyötä vaatinut katsaus alan varhaisempaan keräys- ja julkaisutoimintaan, »Suomalaisten sananlaskujen keruun ja harrastuksen historiaa Mikael Agricolasta Elias

Lönnrotin edeltäjiin», mikä, samoin kuin yksityiskohtaiset hakemistot, tekee sen tieteellisesti erittäin käyttökelpoiseksi.

Kaikilla suomalaisen kansanrunouden harrastajilla ja suomalaisen kulttuurin ystävillä yleensäkin on täysi syy iloita dosentti Kuusen arvokkaan teoksen ilmestymisestä. Olisi vain mitä toivottavinta, että muutkin kansanperinteen alat pian saisivat osakseen yhtä täydellisen selvittelyn.

JOUKO HAUTALA